

*Doctoral Research  
Докторантски изследвания*

## **ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ФУНКЦИОНАЛНАТА ГРАМОТНОСТ В КОНТЕКСТА НА ЛИЧНОСТНООРИЕНТИРАНИЯ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИЕТО**

**Ива Стаменова**

*Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград*

**Резюме.** Статията, посветена на проблема за функционалната грамотност, разгледана в контекста на личностноориентирания подход, насочва вниманието ни към цялостното развитие на учениковата личност чрез учебния процес.

Взаимодействието между функционалната грамотност и личностноориентирания подход е пряко свързано с овладяването на компетентности по четивна, математическа и природонаучна грамотност, влизащи в състава на термина „функционална грамотност“, но и по останалите учебни предмети. Наред с това спойката между посочените понятия се дължи на обособените при малките ученици в обучението умения за боравене с различна информация, приложението ѝ на практическа основа, овладяването на комуникативни умения, на социална и емоционална компетентност, на критическо мислене и формирането на компетентности за решаването на проблеми с учебен или житейски характер.

**Keywords:** functional literacy, personality-orientated approach, educational process, communication competence, creative potential, personality, social and emotional competence, critical thinking

В целевата рамка на личностноориентирания подход се вменят дейности, свързани с развитието на личността чрез процеса на учене, отношението му към живота, начина му на мислене, нивото на креативност при ученика, както и наличието на постоянна комуникация между учителите и учениците. Учебно-възпитателният процес се обезсмисля, ако липсва диалогичност между обучаващи и обучавани.

Личностноориентираният подход към ученика е насочен преди всичко към развитието на съвкупността от качества на личността, но и към разкриването на нейните способности и нравствени потенциални възможности на основата на свободата, справедливостта, вярата в доброто и щастието.

Целенасочеността на личностноориентирания подход включва:

– развитие на личността като задача, която е поставена на първо място пред образователната ни система;

– надареност на ученика се проявява преди всичко чрез развитието на неговите способности и интереси;

– фундаментално за личността на ученика е притежаването на качествата: доброта, любов, трудолюбие, съвест, достойнство и гражданственост.

Тъй като функционалната грамотност е ориентирана към повишаване равнището на грамотност, към обособяването на компетентности и творчески способности при учениците, към търсенето на пътища за подобряването на образователния процес в учебните заведения и към повишаването на резултатите от ежегодно провежданите външни оценявания, то и личностноориентираният подход е необходимо да е целесъобразно използван от учителите в работата им с учениците при решаването на кардинални проблеми, поставени на тяхното внимание.

В началното училище, за да бъде прогресивно действащ личностноориентираният подход при обучаващите се, съвместно с правилната приложимост на все по-широко застъпващата се в обучението функционална грамотност е нужно:

1. В съдържателен аспект обучението „да се разглежда като средство за развитие на личността, а не като изолирана и независима цел на училището“.

2. Главна задача на обучението е да доведе до структурирането на „обобщени знания, умения, навици и способности на мислене“.

3. Процес на интеграция в резултат на „изучаваните в училище дисциплини“ и др. (Kuzovlev, 2010).

Функционалната грамотност и личностноориентираният подход дават възможност учениците, обучавайки се, да се учат, да мислят, да разсъждават по поставената за дискусия тема, да дадат воля на въображението, да формират идеи, защото това е водещият фактор за развитие на творческите им заложби.

Усвояването на знанията в училище е пряко свързано с развитието на мисловната дейност. Чрез нея в съзнанието се отразява същността на обектите от околната среда и явленията, както и на техните връзки и отношения. Характерно за мисленето е и това, че се развива на основата на възприятията, представите и практическата дейност на човека.

Личностноориентираният подход, като основание за формиране и развитие на функционалната грамотност, е отразен и през погледа на образователната ни система.

Образователният процес в съвременността ни в етапа I – IV клас е личностноориентиран. Този процес е наличен поради факта, че началните учители се явяват субекти на педагогическото взаимодействие.

По думите на Е. Василева „от училище по ретроспекция“ началното училище добива конфигурацията на „училище по творчество“ (Mandeva, 2005).

Творчеството провокира учениците към пробуждане на изследователския им усет за изследване на проблеми от заобикалящата ги действителност, както и за овладяването на ефективни стратегии за решаването на житейски задачи.

Детската личност още в ранна възраст следва да бъде насочвана към свободен полет на мисълта и въображението. Дълбоко у тях се крие и зародишът на творческия импулс, на зараждането на творчески произведения, провокирани от открехване вратата на имажинерния свят на детето творец.

Терминът „личност“, като понятие, означава индивид, който заема определено положение в обществото и изпълнява конкретна обществена роля.

Личностното формиране на човека обхваща четири основни дейности. Преминавайки през тях и овладявайки ги, всяко човешко същество се докосва до тях и ги опознава отблизо. Съответно в човешкия живот водещите дейности в човешкото битие са „игрите, ученето, трудът и творчеството“ (Pirgov, 1985).

Възрастовото развитие на ученика е разделено на периоди, като се започне от детската градина и се стигне до същинската зрялост на личността. Така той поетапно усвоява и натрупва чрез познания и умения своя житейски и практически опит.

С помощта на множеството фактори на външната и вътрешната среда личността на ученика еволюира ускорено по посока на едно по-автономно поведение, а също и на по-богато саморазвитие.

Източникът на тези динамични трансформации всъщност е педагогическото взаимодействие с възрастните – родителите и учителите (Vasileva, 2003).

За да имаме хармонично формирана и всестранно развита личност при ученика в началния образователен етап, трябва да се има предвид фактът, че знанията и опитът правят личността истински значима и достойна за уважение. Неслучайно е и твърдението, че „всичко у личността – и светоглед, и ценности, и нагласи започва от познанието“ (Nikolov, 2007).

Личностноориентираният подход спомага за фокусиране вниманието на ученика към определена дейност, свързана с усвояването и надграждането на знания и опит по учебна дисциплина по избор или по някое от трите разклонения на функционалната грамотност – четивна, математическа и природонаучна.

Този подход открива на детето пътя към света, чрез който „се ускорява процесът, водещ към положителни педагогически резултати“ (Sabeva, 1993).

Разсъждавайки върху личностноориентираната насоченост на учениците както на ниво функционална грамотност, така и на ниво интереси към определени области, ще посочим значимостта на четирите важни подструктури, съдържащи се в личностното формиране на ученика.

Първата от тях е определена като насоченост на личността. Тази подструктура отразява вътрешната активност на личността. Характерно за нея е, че се определя преди всичко от интересите, желанията, убежденията и мотивацията ѝ.

За втората подструктура е значим опитът на ученика. Той се изгражда в резултат на придобитите от ученика знания, навици, качества, умения и способности чрез обучението.

Към третата подструктура се включват особеностите на психични процеси, като мисленето, паметта, вниманието, възприятията, усещанията, чувствата, емоциите и волята.

Към четвъртата подструктура се вписват т. нар. биопсихични свойства на ученика, като към тях се включват още възрастово-половите особености, темпераментът и здравето.

Характерна черта и за четирите вида подструктури, разглеждащи ученика в личностен аспект, е наличието на „йерархическа съподчиненост“ между всички тях (Kotsev, 2003).

Внедряването на функционалната грамотност в учебно-възпитателната среда е потребност, наложена от фиксираните изисквания, поместени в учебното съдържание за владение от учениците на познания и обособяването на компетентности, отнасящи се до езиковата грамотност, математическата грамотност, боравенето с информация, комуникативните умения, социалната и емоционалната компетентност, критическото мислене и решаването на проблеми.

Личностноориентираният подход ще работи успешно в полза на ученика и неговото цялостно личностно развитие, ако е насочен към овладяването на „общи способности за умствена дейност и творческа изява“ (Vasileva, 2008).

Би било добре, ако училищното обучение е ориентирано към интелектуалното, познавателното и творческото формиране на ученика в начална училищна възраст. Задачите, поставени пред него, са многостранни, но задълбочено насочени към позитивното развитие на обучаващите се. По-значимите от тях са йерархично подредени и се отнасят до това ученикът да се развива и интелектуално, и духовно; да се реализира в обществото пълноценно; да съумее да удовлетвори потребностите си от общуване; да не се страхува от трудностите в процеса на обучение; да формира умения за преодоляването на конфликтни ситуации; да умее да си сътрудничи в учебната дейност с връстниците си; да може да организира творчески действията, които предприема, и непрестанно да изживява радостта от познанието.

Грей Крайг разглежда четенето под формата на разбиране смисъла на писания текст, а писането възприема по-скоро като възпроизвеждане на смисловото съдържание на текста в писмена форма.

Личностноориентираният подход при ученика в началния образователен етап е насочен към една от основните задачи, включени в структурата на функционалната грамотност, изразяваща се във формирането на „достатъчно високо равнище на развитие на речта, изразено в относително богат речников фонд и усвоени граматически структури“ (Vasileva, 2002).

Относно личностноориентираното развитие на малкия ученик Е. Полат извежда следните принципи:

– индивидът е този, който е поставен в центъра на непрекъснато променящия се свят;

– за всеки индивид е значим и важен неговият собствен опит при възприемането на действителността;

– човекът възприема заобикалящата го действителност през призмата на собственото си отношение и разбиране;

– индивидът е този, който се стреми към самопознание и самореализация;

– общуването е водещата доминанта в процеса на личностното развитие;

– развитието и самоусъвършенстването се базират на взаимодействието на индивида с хората в заобикалящата го социална, културна и природна среда.

При личностноориентирания подход значимо място се отрежда и на учебната среда, която играе особено важна роля за подпомагане развитието на ученика в личностен аспект. Учебната среда е препоръчително да се организира така, че да благоприятства разгръщането на личностния потенциал на обучаващия се.

В учебната среда ученикът е ключовата фигура, от която се определя успехът на започнатата от него творческа дейност, изпълнявана индивидуално или съвместно със съучениците му. Така се стига и до твърдението, че „личността на ученика стои в центъра на цялостната педагогическа система, нейното развитие, усъвършенстване и пълноценна реализация са основен приоритет в образователния процес“ (Mulevska, 2009).

За да бъде с личностноориентирана насоченост извършваното в началното училище обучение, нужно е то да е насочено към:

– степента на обученост по съответния учебен предмет и нивото на общото развитие и култура, базиращи се на по-рано придобития опит;

– да се имат предвид особеностите на психическото развитие на личността на ученика (към това число се отнасят паметта, мисленето, възприятията, уменията да управлява и регулира своята емоционална сфера и др.);

– като трета отправна точка се посочват особеностите на характера и темперамента (Todorina, 2010).

Личността на малкия откривател е тази, която осмисля цялостния педагогически процес, а неговите социални проблеми „засягат нейното личностно формиране и развитие“ (Popkoehev, 2015).

Профилът на личността от психологическа гледна точка е представен като система, която съдържа в себе си съвкупност от понятия и качества, като „социални ценности, мироглед, убеждения, нравствено-психически качества, стил на мислене и начин на живот“ (Desev, 2003).

Личността на детето започва да се формира активно и като осъзнато от него действие във възрастта 6 – 7 години. В този период при него се появява потребността от опознаване на своето собствено „Аз“, т.е. нуждае се с помощта на педагога и родителите от знания за себе си, за своите преди всичко „способности и недостатъци, за границата на своите възможности“ (Kotova, 2006).

С течение на времето в процеса на обучение у ученика се засилва още повече интересът към познаване на себе си и качества, които притежава.

Стига се дори дотам, че в обучението по литература той следи с особен интерес постъпките и поведението на героите в литературните произведения, а също така и на героите от телевизионните предавания, както и на другарите си в класа, в резултат на което сам дава оценка за качествата си като личност.

За личностните качества на човека К. Д. Ушински споделя мнението си, че личността на всеки човек се обособява и развива „не само под влияние на наследствеността, средата и възпитанието, но и в резултат на собствената дейност, подсигурираща формирането и усъвършенстването на личностни качества“ (Krivshenko, 2006).

Целта на личностноориентирания подход е да проследи цялостното развитие на учениковата личност в училище в рамките на учебно-възпитателната дейност.

Развитието на човека като личност и като субект на дейността включва:

- развитие на интелекта;
- развитие на емоционалната сфера;
- развитие на устойчивост към стрес;
- развитие на увереност в себе си;
- развитие на познавателно отношение към света и възприемане на околните;
- развитие на самостоятелност и автономност;
- развитие на мотивация за самоактуализация и самоусъвършенстване (Bordovskaya, 2000).

За Виготски едни от най-значимите функции, типични за всяка личност, са „творческото усвояване на обществен опит и включването на човека в системата на обществените отношения“ (Slavtchenko, 2007).

Личността се формира благодарение на процеса на общуване и на изпълняваните от нея дейности. Личностноориентираният подход позволява стъпаловидното развитие на обучаващия се, на неговата неповторима индивидуалност. Целта на този подход се заключава в идеята да се повиши познавателната активност на ученика. А тя нараства постепенно чрез прилаганото в учебните часове обучение на равнище функционална грамотност и поддържане на постоянна комуникация „ученик – учител“ и „ученик – ученик“.

## REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bordovskaya, N.V. et al. (2000). *Pedagogika*. Moscow: Izd. "Piter" [Бордовская, Н. В. et al. (2000). *Педагогика*. Москва: Изд. „Питер“].
- Desev, L. (2003). *Pedagogicheska psihologia*. Sofia: UI "Kliment Ohridski". [Десев, Л. (2003). *Педагогическа психология*. София: УИ „Климент Охридски“].

- Kotova, I. B. et al. (2006). *Pedagogika – teorii, sistemay, tehnologii*. Moskva. Izdatelystvo „Bukvoed“ [Котова, И. Б. (2006). *Педагогика – теории, системы, технологии*. Москва. Издательство „Буквоед“].
- Kotsev, C. (2003). Uchebna rabotosposobnost i lichnostno deynosten potentsial na uchenitsite. *Pedagogika*, 3 [Коцев, Ч. (2003). Учебна работоспособност и личностно–дейностен потенциал на учениците. *Педагогика*, 3, 51 – 52].
- Krivshenko, L. P. et al. (2006). *Pedagogika*. Moskva. Izdatelystvo „Prospekt“ [Крившенко, Л. П. и др. (2006). *Педагогика*. Москва. Издательство „Прспект“].
- Kuzovlev, V. P. et al. (2010). *Lichnostnoorientiran pedagogicheski protses*. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“ [Кузовлев, В. П. и коллектив. (2010). *Личностноориентиран педагогически процес*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“].
- Mandeva, M. (2005). Proektsii na lichnostnoorientiraniya obrazovaten protses v obuchenieto na prerazkazvane v I – IV klas. *Nachalno obrazovanie*, 4, 33 [Мандева, М. (2005). Проекции на личностноориентирания образователен процес в обучението на преразказване в I – IV клас. *Начално образование*, 4, 33].
- Marulevska, K. (2009). *Proektno bazirana uchebna deynost v nachalnoto uchilishte*. Blagoevgrad: Univ. izdat. „Neofit Rilski“ [Марулевска, К. (2009). *Проектно базирана учебна дейност в началното училище*. Благоевград: Унив. издат. „Неофит Рилски“].
- Nikolov, P. et al. (2007). *Pedagogicheska psihologiya*. Blagoevgrad: UI „Neophit Rilski“ [Николов, П. и др. (2007). *Педагогическа психология*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“].
- Pirgov, G., et al. (1985). *Lichnostta na deteto*. Sofia: Izd. „Medicina I fizkultura“ [Пиръов, Г. и др. (1985). *Личността на детето*. София: Изд. „Медицина и физкултура“].
- Popkochev, T. (2015). *Sotsialnopedagogicheska diagnostika*. Blagoevgrad: UI „Neophit Rilski“ [Попков, Т. (2015). *Социалнопедагогическа диагностика*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“].
- Slatenin, V.A. et al. (2007). *Pedagogika*. Moskva: Izdatelskiy centr „Academia“ [Сластенин, В. А. и др. (2007). *Педагогика*. Москва: Издателский центр „Академия“].
- Sabeva, E. (1993). Humannolichnostniyat podhod v otnosheniyata pedagog – dete“. *Preduchilichtno vazitanie*, 5 [Събева, Е. (1993). Хуманноличностният подход в отношенията педагог – дете“. *Предучилищно възпитание*, 5].
- Todorina, D. L. (2010). *Tehnologizatsiya na obuchenieto*. Blagoevgrad: UI „Neophit Rilski“ [Тодорина, Д. Л. (2010). *Технологизация на обучението*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“].

- Vasileva, E. (2008). *Savremennoto nachalno uchilishte (uchenikat, obrazovatelното prostranstvo, uchebnikat)*. Sofia: Izd. Prosveta [Василева, Е. (2008). *Съвременното начално училище (ученикът, образователното пространство, учебникът)*. София: Изд. „Просвета“].
- Vasileva, E. (2002). *Deteto v nachalното uchilishte*. Sofia: Izd. Prosveta [Василева, Е. (2002). *Детето в началното училище*. София: Изд. „Просвета“].
- Vasileva, M. (2003). *Nyakoi problemi na uchilishtnata psihologiya*. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski” [Василева, М. (2003). *Някои проблеми на училищната психология*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“].

## FORMATION AND DEVELOPMENT OF FUNCTIONAL LITERACY WITHIN THE CONTEXT OF THE PERSONALITY-ORIENTATED APPROACH IN EDUCATION

**Abstract.** This article devoted to the issue of functional literacy studied within the context of the personality-orientated approach directs our attention to the overall development of the student's personality in the course of the educational process.

The interaction between the functional literacy and the personality-orientated approach is directly related to obtaining competences in reading, mathematical and natural science literacy covered by the term of “functional literacy”, and in the other school subjects, too. Furthermore, the link between the mentioned concepts is due to the skills developed by the small pupils in the course of education in dealing with various information, by applying it in practice, by mastering their communication skills, social and emotional competence, and critical thinking, and by developing competences for solving problems at school and in life.

✉ **Ms. Iva Stamenova, PhD Student**

Faculty of Education  
South-West University “Neophit Rilski”  
Blagoevgrad, Bulgaria  
E-mail: ivona07@abv.bg